

'diaspora' in Indonesië. Het resultaat is een boek geworden dat evenzeer een 'eclectische fusie' is als de verschijnselen die de auteur beschrijft. Gouda's boek sluit direct aan bij allerlei internationaal gevoerde intellectuele debatten: over nationalisme, *gender*, de relatie tussen antropologie en imperialisme, enzovoorts. In bijna ieder hoofdstuk van haar boek laat Gouda het perspectief verschuiven. Het notenapparaat verradt een enorme belezenheid die in het boek over het algemeen goed verwerkt is. *Dutch culture overseas* illustreert daardoor ideeën die bij allerlei historici, antropologen en andere wetenschappers leven in een typisch Nederlandse context en alleen dat al maakt het boek een waardevolle bijdrage aan de geschiedschrijving van Nederland en Nederlands-Indië in de twintigste eeuw. Niettemin werpt het boek ook de nodige vragen op. In hoofdstuk twee bijvoorbeeld legt Gouda een verband tussen koloniale bestuurswetenschappen en Indonesische cultuurstudies. Over de studie van het Indonesische adatrecht zegt zij veel boeiende dingen: vooral het sterk empirische en classificerende karakter daarvan maakt de adatrechtstudie tot een belangrijk instrument van het koloniale bestuur. De studies van Indonesische culturen in het algemeen ziet Gouda eveneens als symmetrisch aan de behoeften van het bestuur. Maar hoe bijvoorbeeld de studie van archeologie en etnomusicologie haar ontstaansredenen vindt in die behoeften blijft duister. Het probleem ligt niet in de parallelle, die Gouda goed duidelijk weet te maken, maar meer in het eventuele causale verband tussen deze verschijnselen. Het intellectuele klimaat in Nederland zelf namelijk moet daarbij toch ook een factor zijn geweest. Een ander punt komt bijvoorbeeld in hoofdstuk zes naar voren, waarin Gouda de koloniale tentoonstelling in Parijs behandelt. Zij ziet het Nederlandse paviljoen op deze tentoonstelling als de ultieme uiting van de unieke Nederlandse koloniale cultuur. Wat zij daarbij echter verwaarloost, is dat dit paviljoen óók het commerciële karakter van het Nederlandse koloniale project duidelijk naar voren bracht. Gouda stipt de economische betekenis van Nederlands-Indië voor Nederland in haar boek wel even aan, maar besteedt geen aandacht aan de koloniaal-culturele consequenties die dit had. Het doordringen van westerse gebruiksvoorwerpen en van vervoermiddelen als trein en auto zou een interessant en bruikbaar aanknopingspunt geweest zijn. Van de Nederlandse economische aanwezigheid in Indonesië gaf de internationale koloniale tentoonstelling een vrij volledig beeld. Gouda's belangstelling gaat daar echter blijkbaar niet naar uit. In haar beschouwingen over Bali laat zij de gevolgen voor de Nederlandse of westerse visies op de Balinese cultuur van het al in de koloniale tijd om commerciële redenen gestimuleerde toerisme buiten beschouwing. Maar anderzijds mag van een boek dat toch al zo veelzijdig is niet worden verwacht dat alle denkbare aspecten van de Nederlandse koloniale cultuur daarin worden behandeld. Als lezer hoefje het tenslotte niet altijd met de auteur eens te zijn om toe te geven dat Gouda een inspirerend en stimulerend boek geschreven heeft. Omdat zij zoveel zinnigs heeft te zeggen over de Nederlandse identiteit is het dan ook te hopen dat haar boek óók gelezen wordt door historici en andere belangstellenden die zich niet met Indonesië bezighouden.

Arjen P. Taselaar

P. Timmer, *Metz & Co. De creatieve jaren* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1995, 199 blz., f85,-, ISBN 90 6450 254 4).

De 'creatieve jaren' van de bekende winkel Metz & Co vielen samen met het eigenaar- en directeurschap van Joseph de Leeuw en zijn zoon Hendrik. Deze periode begon in 1900 en eindigde in 1973, toen het bedrijf werd overgenomen. Zoals ook uit het voorwoord van een dochter van Hendrik de Leeuw naar voren komt, is dit mooi vormgegeven en uitgevoerde boek

een getuigenis van de waardering voor de stijl van Joseph en Hendrik de Leeuw. De auteur toont in het chronologische deel van het boek en in het laatste hoofdstuk, waarin de beide personen (nogmaals) voor het voetlicht worden gebracht, overtuigend aan dat het deze personen waren die Metz tot een begrip maakten.

In de vijf chronologische hoofdstukken, waaronder een kort hoofdstuk over de oorsprong van de winkel in de achttiende eeuw, gaat Petra Timmer uitgebreid in op de werkwijze van (de directeuren van) Metz en de unieke collectie die daaruit voortvloeide. De beginjaren (1900-1918) stonden in het teken van de artikelen van Liberty, waarvan Metz in Nederland de exclusieve verkooprechten had. In de jaren twintig raakte Metz echter verwijderd van de Liberty-stijl en ging zij op zoek naar een eigen identiteit. Deze jaren werden gekenmerkt door een meer actief artistiek beleid. De ontwikkelingen van de internationale kunstnijverheidsbeweging, die door de auteur steeds duidelijk uiteen worden gezet, werden op de voet gevolgd. Kenmerkend voor de werkwijze van Metz was de samenwerking met kunstenaars, die vaak een product exclusief voor Metz ontwierpen of wier producten door Metz exclusief in Nederland werden verkocht. In het boek is een lijst van zo'n 150 ontwerpers opgenomen, waarop deze producten staan vermeld. Het resultaat van deze aanpak, waarbij experimenten niet werden geschuwd, was een moderne en avantgardistische collectie, waardoor Metz een begrip werd. De Leeuw en zijn medewerkers deden persoonlijk aankopen, hetgeen in die tijd nog zeer ongewoon was. Er werden stoffen ingekocht van Sonia Delaunay en meubels verkocht van de ontwerpers Bromberg en Penaat.

Na de dood van Joseph de Leeuw in 1944 zette zijn zoon Metz voort. Hij bouwde Metz na de oorlog weer op en volgde daarbij de door zijn vader ingeslagen weg. Contacten van voor de oorlog werden weer opgepakt en er werden nieuwe ontwerpers aangetrokken.

De auteur heeft zich met name gebaseerd op archiefonderzoek en op persoonlijke documenten; de bronnen worden in de noten nauwgezet verantwoord. Het resultaat is een zeer levendig verslag, waarbij niet alleen vader en zoon De Leeuw tot leven komen, maar ook hun familieleden, de Metz-medewerkers en vooral ook kunstenaars waarmee zij samenwerkten, zoals Rietveld en Van der Leek. De lezer kan zich een goed beeld vormen van de ontwikkelingen door de in het boek opgenomen afbeeldingen van (ontwerpen van) de door Metz door de jaren heen gevoerde collecties. Verder wordt het boek verlevendigd door foto's van het interieur en de etalages van de winkel aan de Leidsestraat te Amsterdam, waar Metz nog steeds is gevestigd, en het — thans niet meer bestaande — filiaal in Den Haag. Voor andere publicaties over de samenwerking tussen kunstenaars en industrie waarmee dit boek verband houdt, en literatuur over andere met Metz vergelijkbare internationale warenhuizen, wordt de lezer in de inleiding de weg gewezen. Het boek is voorzien van een Engelse samenvatting, doch een echte literatuurlijst met meer dan verwijzingen ontbreekt.

Simone Wijna

B. F. van Leerdam, *Architect Henri Maclaine Pont. Een speurtocht naar het wezenlijke van de Javaanse architectuur* (Dissertatie Technische universiteit Delft 1995; Delft: Eburon, 1995, x + 287 blz., f49,50, ISBN 90 5166 486 9).

Wie ooit in Bandung op West-Java is geweest, kent het Instituut Teknologi Bandung (ITB). Het is een groot, luchtig gebouwd complex waarin zich de auditoria bevinden van wat bij de bouw in 1919 de Technische Hoogeschool was. De daken van het ITB doen sterk denken aan die van de Minangkabau in Sumatra. De galerijkolommen bestaan uit betonnen palen met grof grind